

Natuursignalen

IVN Mark & Donge Winter editie 2025 | Thema: bodemhelden

Aziatische hoornaar

Schimmels, de echte bodemhelden

Stiltewandeling een succes!

Natuursignalen

IVN Mark & Donge - WINTER EDITIE 2025

foto: Aad van Diemen, blauwgrijze schorsmycena

Wel-Niet
Een schimmel kent geen jij of ik
Is ook ja en nee tegelijk
Het geheel en al de delen
Ontsnapt aan taal en termen
tart hij grip en grenzen

Aub 10-2025

foto's voorpagina
boven: Ilona Muskens
onder: Hannie van de Roer

DAGELIJKS BESTUUR

VOORZITTER

Peter van der Ark, voorzitter@ivn-markendonge.nl

SECRETARIS

Angelique van Lankveld
secretariaat@ivn-markendonge.nl

PENNINGMEESTER

Ben Zielschot
penningmeester@ivn-markendonge.nl

Inhoud:

in deze uitgave o.a.

- 4 Onder de loep
- 5 Grijs, Groen en Gelukkig
- 6 Echte bodemhelden
- 7 Stiltewandeling
- 8 Overzicht wandelingen

Colofon

Redactie:

Bianca van den Berg
Carla Nieuwenhuizen
René Megens
Peter van Gils, fotoredactie
Iris van der Vlerk, eindredactie
06 10 22 12 56
nsredactie@ivn-markendonge.nl

© copyright: niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd of anderszins gebruikt zonder uitdrukkelijke toestemming van auteur/fotograaf.

De redactie behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen in te korten of anderszins te wijzigen.

52e jaargang Winter 2025
uitgave van IVN Mark & Donge
verschijnt vier x per jaar

Sluitingsdatum kopij:
Lente editie 21 februari 2026

foto: Ilona Muskens

Van de redactie

IRIS VAN DER VLERK

De laatste Natuursignalen van dit jaar! Met alweer een nieuwe rubriek: Onder de loep, waarin steeds een andere werkgroep letterlijk onder de loep wordt genomen. Het idee was nog niet gelanceerd toen zich spontaan een werkgroep meldde. Daarom vind je in dit blad eerst de aankondiging van de nieuwe rubriek met passende titel en symbool en direct op de volgende bladzijde dit keer Grijs, Groen en Gelukkig, zonder die titel en symbool maar met een eigen titel.

Verder in dit nummer een plan om de Aziatische hoornaar te bestrijden. We weten allemaal wel dat het slecht gaat met bijen en andere insecten. Maar sinds de komst van de Aziatische hoornaar is de bedreiging nog groter geworden. Als er niets wordt gedaan zal dat dramatische gevolgen hebben. Je leest het op bladzijde vier!

Gelukkig was er ook nog plaats voor wat positieve geluiden, hoewel we onze kop niet in het zand moeten steken voor bedreigingen. Één artikel dat over het thema gaat: bodemhelden. Wie is nu de echte held: de schrijver die over dit thema durfde te schrijven of het onderwerp van het betreffende artikel?

Een nieuw soort wandeling belicht; de stiltewandeling, dat moet een uitdaging zijn geweest om dit vorm te geven maar het was een succes en voor herhaling vatbaar.

Je leest het allemaal in dit blad. De leden van de redactie streven ernaar om het bij jullie in de (digitale) bus te krijgen vóór de feestdagen. Veel leesplezier!

De redactie bedankt allen die het afgelopen jaar artikelen en/of foto's hebben aangeleverd. Dankzij jullie konden we Natuursignalen vullen met leuke, interessante artikelen en mooie foto's.

De redactie wenst artikelschrijvers, fotografen en lezers fijne feestdagen en een groen nieuwjaar toe.

Hoornaar

AAT RIETVELD

Aziatische hoornaar beheersen

De invasieve exoot, de Aziatische hoornaar doet een aanslag op de biodiversiteit die zijn weerga niet kent. Al zijn nog niet alle gegevens bekend, we gaan ervan uit dat er dit jaar ongeveer 80 nesten zijn gesignaleerd. Nu de bladeren van de bomen vallen zien we hoog in de bomen nesten zitten die we nog niet eerder hebben gezien.

Eén nest heeft wel twaalf kg insecten nodig om de larven te voeden. Dat zijn 120.000 insecten per nest. De populatie zal snel uitgroeien tot wel tien nesten per vierkante kilometer. De invloed op het 'actieplan wilde bijen' en het toetaal aan insecten zal in Breda groot zijn.

Daarom ontwikkelt de 'taskforce Aziatische hoornaar' een plan om volgend jaar de populatie AH's beheersbaar te houden. Zij zijn daarover in gesprek met de gemeente en met diverse (imker)organisaties. Er zijn diverse middelen uitgetoetst en er is apparatuur beschikbaar om het probleem 'het hoofd te bieden'. Er zal een organisatie worden opgezet om één en ander te vergemakkelijken.

Daarvoor zijn vrijwilligers nodig uit de burgerij en de diverse natuurorganisaties. Er wordt daarom ook een beroep gedaan op leden van IVN Mark & Donge en KNNV Breda. Nadat er informatie is gegeven en middelen beschikbaar zijn gesteld zoals vallen en lokpotten kunnen de vrijwilligers aan de slag. Als het goed georganiseerd wordt gaat het voor hen niet over een hele grote tijdsinvestering. Het arbeidsintensieve werk, zoals het opsporen en verwijderen van nesten, wordt door opgeleide deskundigen gedaan.

Het plan moet in maart 2026 operationeel zijn. We rekenen op een flink aantal vrijwilligers die mee willen helpen dit probleem beheersbaar te houden en de biodiversiteit te beschermen. Verdere informatie volgt. Wil je meer weten? Mail Aat Rietveld. aatimker@gmail.com.

foto: Aad van Diemen

Onder de loep

IVN Mark en Donge doet veel, heel veel en dat voor verschillende leeftijdsgroepen. Maar ook gebeurt er veel achter de schermen om dit alles mogelijk te maken. Om leden meer inzicht te geven in al onze activiteiten zullen we in de rubriek 'Onder de Loep' telkens één of twee werkgroepen presenteren.

Wat doen ze, voor wie zijn ze, kunt u meedoen met hun activiteiten of zo mogelijk aansluiten bij een werkgroep?

Hieronder een overzicht van de werkgroepen die de verschillende activiteiten verzorgen.

Adviesgroep BromN
Cursuswerkgroep
Fotowerkgroep
Grijs Groen en Gelukkig
Insectenwerkgroep
Natuursignalenredactie
Natuurtuin-Oranjepolder

Pluiscgroep
Spitsmuizen (jeugdgroep 7-11 jaar)
Torenavalken (jongerengroep 11 jaar en ouder)
Vogelwerkgroep
Wandelingenwerkgroep

Voor meer informatie kijk op www.ivn.nl/afdeling/mark-donge/werkgroepen/

Grijs, Groen en Gelukkig

Draaien aan het kennisventiel!

JOLANDE VAN LOON

Toen ik bij de werkgroep van IVN Grijs Groen en Gelukkig (GGG) actief werd, vroeg ik me af of ik genoeg kennis had van de natuur om de activiteiten te verzorgen. Zou ik niet bij de eerste de beste vraag door de mand vallen? Ik werd gerustgesteld met het volgende citaat: 'Ondanks al je kennis kun je toch een goede gids zijn' (Tom Lommers, IVN-gids Leiden).

De werkgroep Grijs Groen en Gelukkig van IVN Mark & Donge verzorgt jaarlijks rond de veertig natuurbijeenkomsten voor mensen die wonen in een verpleeghuis of daar de dagbesteding bezoeken. Deze bijeenkomsten vinden plaats binnen de locatie. Wij als werkgroep vinden het belangrijk om alle IVN-leden een kijkje in de keuken te geven. Dat deden we in de december-editie van Natuursignalen in 2024 en we geven dat nu een vervolg door in te zoomen op 'ons kennisventiel'.

De meeste werkgroepleden hebben wel uitgebreide kennis over de natuur, onder meer door het volgen van de voor- en najaarscursus die IVN aanbiedt. Ook hebben we veel gidsen in de werkgroep GGG.

De 'N' van IVN staat voor natuureducatie. Welke rol speelt kennis bij de activiteiten met mensen met een ernstige lichamelijke aandoening en/of geheugenproblematiek? Elk werkgroeplid maakt daarin eigen afwegingen.

Kortgeleden hebben we met elkaar stilgestaan bij de vragen: hoe gaan we om met ons kennisventiel? Wanneer draaien we het open, hoe brengen we die kennis over en wanneer houden we het ventiel dicht? Breng je ervaringskennis of theoretische kennis?

'Als je wilt weten of het gaat regenen, kijk je dan naar de wolken of ga je naar buiten om te voelen?' (uitspraak werkgroeplid)

foto: Jolande van Loon

Het leidde tot een mooie uitwisseling in onze werkgroep. Zo deelden we dat bewoners van verpleeghuizen vaak niet in de natuur kunnen zijn, maar daar wel naar teruggaan door onze activiteiten. We brengen veel materialen mee en beginnen hierover iets te vertellen. Dat komt vaak voort uit onze eigen leefwereld. Gaandeweg geven we 'haakjes' waar mensen op inhaken met hun eigen kennis en ervaringen. Zo kunnen we kennis, herinneringen en ervaringen aanspreken waarbij we deelnemers bevestigen en hun inbreng waarderen. Vaak is het verassend wat er verborgen zit en weer tevoorschijn komt tijdens de bijeenkomsten.

Als we al een onderwerp willen uitdiepen, zoomen we vaak in op bijzondere weetjes over bijvoorbeeld de planten, paddenstoelen of zaden die we hebben meegenomen. Geen ingewikkelde verhalen, maar 'wist je dat' anekdotes. We doen er soms spelletjes mee, maken er creaties van of doen een beroep op andere zintuigen. Alle zintuigen komen daarbij aan bod:

- het proeven van een seizoenstraktatie;
- het ruiken van kruiden, honing en zo;
- het luisteren naar natuurgeluiden en muziek, het zingen van liedjes;
- het zien van natuurvoorwerpen als bladeren, noten, bloemen en opgezette dieren;
- het voelen van materialen zoals vachtjes, schors en bolsters.

We stemmen ons kennisventiel dus steeds af op de deelnemers en hun reactie. We zijn spaarzaam met het overdragen van theoretische kennis en gebruiken veelal leuke weetjes en eigen ervaringen waar deelnemers op in kunnen haken. Door deze uitwisseling zijn we wijzer geworden van elkaar en we hopen dat andere IVN-leden het ook leuk vinden om onze werkwijze beter te leren kennen.

Ben je nieuwsgierig geworden of wil je onze werkgroep als vrijwilliger versterken dan kun je contact opnemen met Jolande van Loon, contactpersoon GGG.
email: gkg@ivn-markendonge.nl.

IVN Mark & Donge
vereniging voor natuureducatie en duurzaamheid

Informatie over lidmaatschap, contributie en/of aanmelden voor lidmaatschap via website: www.ivn.nl/afdeling/mark-donge
zie onder lidmaatschap en contributie. Adreswijziging en opzegging: ledenadministratie@ivn-markendonge.nl

foto: Aad van Diemen, gele trilzwam

Schimmels als bodemhelden

AAD VAN DIEMEN

Als ik het woord ‘held’ hoor moet ik altijd denken aan de uitspraak van W.F. Hermans: ‘Wat is een held? Iemand die straffeloos onvoorzichtig is geweest’. Zo een held wordt niet bedoeld bij bodemhelden. Daarbij gaat het om de betrekkelijk moderne betekenis-verschuiving van een moedig iemand naar een verdienstelijk persoon. Zo kennen we ‘Helden van Breda’. Die hebben niet hun leven gewaagd, maar in de ogen van de toekenners van het predikaat, waardevol en bijzonder vrijwilligerswerk verricht.

Na het lezen van het boek van Merlin Sheldrake ‘Verweven leven’ kan er voor mij maar één held zijn en dat is de schimmel, of beter gezegd: het rijk van de schimmels. We hebben dan wel direct een grote groep helden. Het zijn er minimaal 1,5 miljoen, maar zeker de helft is nog niet ontdekt en er zijn ook schattingen van 20 miljoen soorten. Van al die soorten zijn er pas een 100.000 beschreven. Het leven op aarde bestaat ongeveer 3,5 miljard jaar. Schimmels zijn er zeker al 1,5 miljard jaar, en hebben waarschijnlijk een cruciale rol gespeeld met het aan land gaan van planten. De eerste planten hadden geen wortels en ontvingen hun mineralen wellicht van hun symbiotische schimmelpartners. Sheldrake meldt dat er waarschijnlijk mycelium is gevonden van 2,4 miljard jaar oud.

Net als die andere auteur: Peter Wohlleben in zijn boek ‘Het verborgen leven van bomen’ besteedt Sheldrake veel aandacht aan de communicatie van schimmels met andere organismen, zoals bomen, maar ook onderling.

Aangetoond is dat die communicatie zowel chemisch plaatsvindt als elektronisch en over behoorlijke afstanden: kilometers. Die aandacht voor communicatie heeft hij niet van een vreemde. Zijn vader, Rupert Sheldrake, sprak rond 1990 over ‘morfogenetische’ velden, waarmee hij het gedrag van scholen vissen en de oriëntatie van vogels wilde verklaren. Uit proeven om zijn theorie te toetsen bleek geen bewijs.

Merlin Sheldrake heeft wel vaste grond onder de voeten. Er is aangetoond dat schimmels keuzes maken met wie ze samenwerken en met wie ze communicatie onderhouden. Schimmels kiezen de kortste weg in een doolhof. Een schimmel infecteert een mier, laat de mier klimmen naar het hoogste punt van een plant, daar laat dan de schimmel zijn sporen los. Sheldrake stelt terecht de vraag: is de mier dan schimmel geworden? De mier is geen zelfstandig organisme meer. Schimmels gaan met organismen soms zulke innige relaties aan dat genetisch materiaal gedeeld lijkt te worden. Ook het gegeven dat veel schimmels eigenlijk alleen als onderdeel van een systeem voorkomen, doet Sheldrake vol verbazing zeggen dat schimmels als individu niet bestaan, maar alleen als systeem. Ze zijn onbegrensd.

Kortom schimmels zijn met recht de echte bodemhelden omdat ze ons buitengewoon verdienstelijk door verbazing van de sokken blazen.

Stilte verbindt

RENÉ MEGENS

Jaarlijks is de laatste zondag van oktober de Dag van de Stilte. Verspreid over Nederland vinden dan allerlei activiteiten plaats, met de boodschap: stilte verbindt ons met elkaar, de aarde en onszelf. Bij enkele natuurgidsen van IVN Mark & Donge was er animo om in dit kader ook iets te ondernemen: een stiltewandeling organiseren leek ons een mooie uitdaging.

Wel even wat anders dan de gebruikelijke natuurwandeling! Hoe gingen we dit vormgeven? Een stiltewandeling is meer dan alleen maar in stilte wandelen. Met de nodige research, eigen ervaringen en overleg kwamen we tot een opzet met aandacht voor de zintuigen: hoe ervaren we de natuur als we ons in stilte focussen op zicht, gehoor, tast of reuk? Het was de eerste keer dat onze IVN-afdeling een stiltewandeling organiseerde, dus waren we benieuwd hoe de deelnemers dit gingen ervaren. En trekken we hiermee een ander publiek aan dan bij de gebruikelijke natuurwandelingen?

De stiltewandeling vond plaats op het prachtige, eeuwenoude landgoed Hondsdonk, ten zuiden van Ulvenhout. Het landgoed ligt in een stiltegebied, dat kwam goed uit. Er stond een stevige wind tijdens de wandeling en de zon brak telkens door het uitdunnende bladerdek. De zintuigen konden lekker los! Tijdens de wandelonderdelen concentreerden de deelnemers zich in volledige stilte telkens op één specifiek zintuig.

Zo zagen ze het zonlicht door de bomen spelen, de kleurshakeringen van herfstbladeren, hoorden de wind door de bomen waaien en het geknisper van de bladeren onder hun schoenen, voelden aan boomstammen en roken aan gekneusde bladeren. De wandelonderdelen werden afgewisseld met enkele intermezzo's waarin de deelnemers korte activiteiten uitvoerden, gericht op een zintuig. Ook was er een verhaal en een gedicht over stilte.

*Stilte is de ruimte waarin alles gebeurt,
waar de zon zijn schaduw uitstrekt,
waar de vogels hun lied zingen,
waar alles wat is, zich toont.
De stilte draagt ons,
en in haar adem vinden wij de rust.
(Rainer Maria Rilke - Stilte)*

En zo werd het een ongebruikelijke, intense natuurervaring. De deelnemers (de meeste wat jonger dan gebruikelijk) waren enthousiast. 'Ik ga de natuur voortaan anders zien', 'Verrassend wat je op deze manier ervaart', 'Ik ga dit met mijn kleinkinderen doen' en 'Dit heb ik nog nooit geroken' waren enkele van de opmerkingen.

Voor de gidsen was het ook een andere ervaring. Niet gericht op kennisoverdracht.

foto: René Megens

Meer op het begeleiden van de deelnemers bij een andere manier om de schoonheid van de natuur te ervaren.

Gezien deze positieve eerste ervaring, zal IVN Mark & Donge in 2026 in voor- en najaar wederom een stilte-wandeling organiseren.

BromN

JOOP VAN RIET

Om de praktijkervaringen van de Adviesgroep BromN te delen en meer medestanders te krijgen, werden drie 'Workshops Ruimtelijke Plannen' georganiseerd. De belangstelling was met twaalf deelnemers zonder meer goed, zelfs vanuit de Brabantse Wal. Bij de deelnemers waren vier bestuursleden uit de natuurverenigingen.

Algemene praktijkervaring was: 'lange adem en volhouden' werpt vruchten af. Het meekijken van burgers blijkt noodzakelijk om overheden bij de les te houden. Bredase wethouders willen nogal eens tegen eigen beleid in vergunningen afgeven, vooral in De Rith. En geven weinig of geen invulling aan participatie en realisering EVZ's.

Mooi resultaat van de BromN-adviesgroep is het duurzaamheidsplan dat de Ulvenhoutse Tennis vereniging in overleg opstelde ten behoeve van de nieuwe Padelbanen. In spanning wordt nu afgewacht wie de BromN groep gaan versterken.

foto: naam fotograaf bij redactie bekend, roodborst

Een greep uit de wandelingen van komend seizoen

Op zoek naar tuinvogels

GERARD SAND

Op zondag 1 februari om 10.00u organiseert IVN Mark & Donge een vogelwandeling door het Zaaarpark. We haken aan bij de Nationale Tuinvogeltelling, die in 2026 in het laatste weekend van januari voor de 25e keer wordt gehouden.

We gaan geen vogels tellen maar proberen de vogelkennis wat op te frissen. In het Zaaarpark komen veel vogels voor die we ook in de tuinen zien. De roodborst die geen rode maar een oranje borst heeft, zal met zijn tikkende roep en prevelende zang zich zeker laten horen. Ook de koolmees zit er. We herkennen hem aan de gele borst met zwarte stropdas en zwarte pet. Als we ta-tie-ta-tie horen, weten we dat hij in de buurt zit.

Naast de tuinvogels gaan we ook tal van watervogels zien. Het Zaaarpark is namelijk een van de meest waterrijke parken van Breda, waar de Aa of Weerijds en de Zaaart doorheen stromen. De overhangende takken zijn een prima uitkijkpost voor de ijsvogel die hier regelmatig gezien wordt. Met een beetje geluk komen we ook de eekhoorn weer tegen. Kortom, er zal weer veel te zien en te horen zijn op de wandeling.

Zondag 28 december 13.30-15.00/15.30 uur
Eindejaarsplantenjacht, Bavel
Thema: welke planten bloeien in de winter?

Zondag 18 januari 10.00 – 11.30/ 12.00 uur
Natuurwandeling Galderse Heide, Breda
Thema: van potstal tot stikstof

Zondag 1 februari 10.00 – 11.30/ 12.00 uur
Vogelwandeling Zaaarpark, Breda
Thema: tuinvogeltelling

Woensdag 18 februari 13.30 – 15.00/ 15.30 uur
Familiewandeling Speelbos Mastbos, Breda
Thema: op ontdekkingsstocht in het bos

Zondag 15 maart 13.30 – 15.00/ 15.30 uur
Natuurwandeling Liesbos, Breda
Thema: lange lanen, lange nekken

**Meer informatie over
bovenstaande- en andere wandelingen:
www.ivn.nl/afdeling/mark-donge/**

Anmelden via de website van IVN Mark & Donge